

## Emberi jövő és keresztény reménység

### Ágostontól napjainkig: a Jó és a Gonosz harca a történelemben

Napjainkban, amikor *migránsok tömege árasztja el Európát*, sokan a népvándorlás korát idézik vissza, mások, akik a gondviselés szándékait fürkészik, Szent Ágostonra hivatkoznak, akit a barbárok betörése (410-ben a gótok kifosztották Rómát) arra sarkallt, hogy megírja *De civitate Dei (Isten városa)* című történelemteológiai munkáját.

Az egyházatya mintegy tizenöt évig dolgozott monumentális művén. A huszonkét könyvből álló munkában Ágoston a pogány és szent történelem eseményeinek felvonultatására, értelmezésére, a pogány filozófusok nézeteinek tárgyalására és cáfolatára is vállalkozik, miközben kibontja azt a tételt, hogy *Isten városa* és a *Gonosz (sátán) városa* a jelen világban elválaszthatatlanul együtt létezik, harcban áll egymással, noha eltérő az eredetük, és más lesz a végső sorsuk is.

A *De civitate Dei* a múlt, jelen, jövő keresztény szemléletű összefoglalása.

Az elején a többi között ezt olvassuk: a kereszténység előtt rosszabb dolgok is történtek (például Trója kirablásakor Júnó temploma nem védte meg a pogányokat úgy, mint most a keresztény templomok). A keresztényeknek nincs okuk panaszra: a gótok a túlvilágon megbűnhődnek majd, a földi javak elvesztésével nem vesztek semmi fontosat, a megerőszkolt jámbor szüzek meg nem veszítették el a lelki tisztaságukat. Ágoston a pogány istenek gonoszságáról beszél.

Az e világi „város” (=„tábor”) eredetét a lázadó angyalok bukására vezeti vissza. Ez magyarázza a két város, a hit és a hitetlenség, a hűség és hűtlenség „városa”, „tábora” között folyó történelmi harcot is. Amíg a világ fennáll, e két város polgárai mégis valamiféle egymásrautaltságban élnek. A különbséget közöttük a *kétféle szerepet* magyarázza: a sátán városát az önszeretet jellemzi – egészen Isten és az emberek megve-

téség –, viszont Isten városának lakóit és azok tetteit az Isten iránti szeretet hatja át.

Ágoston kora után – a középkori millenarizmuson (J. de Flore) át egészen az újkori filozófusokig és szektákig – a gondolkodó lényeket állandóan foglalkoztatta a történelem értelme, az emberiség jövője. A mai posztmodern világ célvesztettsége, a hagyományos értékeket és intézményeket megkérdőjelező, feloldó, „likvid” világnézete is kihívás, hogy keressük az emberi reménység indokait.

Michel Maffesoli francia szociológus<sup>1</sup> kritikusán jellemzi a mai posztmodern szellemiséget, amelyet jórészt a web, az internet, a médiumok és a képi kultúra (látványosságok) alakítanak. Kultúránk helyettesíti a hagyományos racionális ideált egy bizonyos bálványozó/mitikus légkörrel/környezettel. Korábban a történelemnek volt értelme (iránya és jelentése) és igazsága, ma viszont már széttöredezett az igazság, csupán tűnékeny igazságmorzsák jelennek meg.

#### Utópiák és keresztény reménység

A hetvenes években kezdett kibontakozni a *reménység teológiája*. Egy 1974-es tanulmányomban<sup>2</sup> vázoltam *Jürgen Moltmann*<sup>3</sup> és mások nézeteit. Rávilágítottam a protestáns teológus éleslátó kritikájára, aki az ezoterikus marxizmust képviselő *Ernst Bloch* utópiájával szembeállította a keresztény reménységet: a „*deus spes*” (remény-isten) fikciójával a „reménység Istenét” (Róm 15,13), Jézus Krisztus Istenét, aki hűséges ígéreteihez, aki – Pál apostol szerint – „életre kelti a holtakat és létre hívja a nem létezőket” (Róm 4,17).

<sup>1</sup> Vö. ismertetésemet: *Távlatok* 83/33.

<sup>2</sup> Bővebben lásd tanulmányomat: *Emberi jövő és keresztény reménység*. In: Szabó Ferenc SJ: *Párbeszéd a hitről*. Róma, 1975, 11–24.

<sup>3</sup> In: <http://www.benceskiado.hu/index.php?szid=31>

### Joachim de Flore öröksége<sup>4</sup>

Köztudott, hogy *Ernst Bloch* (a fiatal Lukács György barátja) *Joachim de Flore* (da Fiore) XII. századi (calabriai ciszterci) szerzetes millenarista utópiájának örököse volt. Joachim a történelmet három korszakra osztotta: az Atya és a Fiú (Krisztus) uralma után következik a Szentléleké, amely a világ végéig tart. Fiore az ezeréves országot úgy magyarázta, mint a *Szentlélek uralmát*. Úgy gondolta, hogy az evangélium igazi megvalósítása még ezután következik. Egyes középkori szerzetesközösségek átvették tanítását. Később a romantikusok és filozófusok (Lessing, Hegel, Kant, Bloch) is foglalkoztak vele. Legújabbban már csak egyes szektáknál él a közeli újrjövétvárs.

*Henri de Lubac* jezsuita teológus (1896–1991) a *modern ateizmust* ismertette kitér a J. de Flore millenarizmusát átértelmező *Ernst Bloch* nézeteire. A hegelianus Marx befolyását elemezve szellemesen bírálja az ezoterikus marxista E. Bloch *utópiáját*, merész extrapolációit: „Bloch a zsidó–keresztény hagyomány nevében kiátkozza az antik pogányságot. De ezt csak azért, hogy az egész Ószövetséget rögtön Lucifer dicsőséges uralma alá helyezze, aki kijátszotta a féltékeny Isten cselét. [...] Felmagasztalja Krisztust, aki nem Isten Fia, hanem Emberfia, akiben tovább él a Genézis kígyója [...]; nem közvetítő vagy megváltó, hanem »Győztes« és »Bosszúálló«, csak »az eljövendő Paraklétoz (Vigasztaló) csírája«, »a Szentlélek Plérómájának (Teljességének) előhírnöke«.<sup>5</sup> Az Egyház mindjárt felállította a Bálványt, amelyet Ő ledöntött. Ez (a szemlélet) mindenekelőtt Pál hibája volt, aki az

<sup>4</sup> Vö. Szabó Ferenc SJ: *Krisztus fénye. Bevezetés Henri de Lubac SJ életművébe*. JTMR, Budapest, 2014, 150–151. Lubac – G. Fessard SJ nyomán – kifejti, hogy Hegel a keresztény dogmatikát (megtestesülés, eredeti bűn, megváltás) „szekularizálta”; ezt a Joachim által is befolyásolt zsidó–keresztény messianizmust vette át a fiatal Marx.

<sup>5</sup> E. Bloch: *L'Esprit de l'Utopie*. Gallimard, Paris, 1977, 329–331.

Emberfia eszkatologikus címét az »Úr Krisztus« címmel helyettesítette, Ő (az ÚR Krisztus) uralmát a »Szenvedő Szolgáét« idéző áldozatával nyerte el.«<sup>6</sup>

Lubac később leszögezi: „Az a reménység, amelyet Bloch nekünk javasol, az transzcendencia az időben, »immanens túlszárnyalás« [...] magába foglalja a lélekvándorlást – visszautasítva minden Túlvilágot.»<sup>7</sup>

*Jürgen Moltmann* (szül. 1926) a XX. század második felének jelentős protestáns teológusa. 1967-től a tübingeni egyetem teológiai karának professzora volt. Az Egyesült Államokban is tanított. Gazdag életművében krisztológiai kérdéseket tárgyalt, és újragondolta a *remény teológiai alapjait*. Az ökumenikus szellemű teológus egyik újabb tanulmányában<sup>8</sup> egybeveti a keresztény eszkatológiát a régi apokaliptikákkal és az újjáéledő millenarizmusokkal, szekták és filozófusok (például Francis Fukuyama) világvége-jóslataival.<sup>9</sup>

„Antik elképzelés szerint ez az »aranykor« (Vergilius), a modern remény szerint ez a »szabadság birodalma« (Marx) vagy az »örök békéé« (Kant). Francis Fukuyama számára – annak idején, a szocializmus szétesés után, a washingtoni képviselőházban 1989-ben – a kapitalizmus és a liberális demokrácia jelentették a »történelem végét«.”

<sup>6</sup> La postérité spirituelle de Joachim de Flore, 1978, II., 370–371.

<sup>7</sup> I. m., 372–373. – Bloch exegézisének és reményteológiájának bírálatához Lubac idézi Balthasart, Ratzingert, G. Marcelt. – Vö. még Moltmann Bloch-kritikáját. In: Szabó Ferenc SJ: *Emberi jövő és keresztény reménység*. In: *Párbeszéd a hitről*. Róma, 1975, 11–24.

<sup>8</sup> A katolikus *Concilium* című folyóirat 1998. szeptemberi számában: Isten van a dolgok végén. In: <http://bocs.hu/k81104co.htm>

<sup>9</sup> Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa, Budapest, 2014

In: <http://bocs.hu/k81104co.htm>

## A civilizációk összecsapása – S. P. Huntington elmélete

Francis Fukuyama egyik bírálója volt *Samuel P. Huntington*<sup>10</sup> egy 1993-ban kiadott cikkével, majd az ebből született 1996-os, *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* című művével. A cikk és a könyv a hidegháború utáni politikai, ideológiai helyzetet elemzi. Az eredeti publikáció Francis Fukuyama *A történelem vége és az utolsó ember* című, 1992-ben megjelent könyvére adott reakció, bírálat volt. Huntington nézete szerint a politikai ideológiák és gyakorlatok összecsapását felváltja a *vallások és a kultúrák által meghatározott civilizációk összecsapása*. (A szerző „civilizáción” a legmagasabb kulturális csoportosulás, a kulturális identitás leg-tágabb szintjét érti, ez alapján nyolc civilizációt különböztet meg, melyek határvonala nem mindig követi az országhatárokat.)

Vázlatosan így jellemezte a *Nyugat* politikai megosztottságát, kulturális öngyilkosságát, *erkölcsi hanyatlását*, amely sokkal jelentősebb problémát jelent a gazdasági és demográfiai kérdéseknél:

1) növekszik a bűnözés, kábítószer-fogyasztás, erőszak;

2) a család mint modell elveszíti vonzerejét, növekszik a válások, házasságon kívül született gyermekek száma, nő a fiatalok várandósága és a gyermeküket egyedül nevelők aránya;

3) csökken az önkéntes szervezetekben való tagság;

4) gyengül a munkamorál, előtérbe kerül az élvezet kultusza; csökken a tanulás és a szellemi tevékenység iránti hajlandóság.

Ezután Huntington leszögezi: „A Nyugat jövője s más társadalmakra gyakorolt befolyása nagyrészt attól függ, hogy képes-e megbirkózni ezekkel a tendenciákkal, melyek természetesen a muzulmán és ázsiai erkölcsi fölény veszélyével fenyegetnek.”<sup>11</sup>

Huntington még „prófétai” látással a következőket jelzi mint veszélyforrásokat:

<sup>10</sup> Samuel P. Huntington (1927–2008) politikatudós, a Harvard Egyetem professzora. *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* (Európa, Budapest, 2001) című művével vált világszerte ismertté.

<sup>11</sup> I. m., 524–525.

– a más civilizációkból érkező bevándorlók elutasítják az asszimilációt (Európában főleg a muzulmánok, az USA-ban a nagy lélekszámú hispán kisebbség)

– Európában növekszik a vallás iránti közöny, az amerikaiak többsége hívő, vallásos...

Hosszabb, részletesebb elemzések után a szerző így következtet: a Nyugat egyetemességében való hiedelemmel szemben „az ázsiai és muzulmán társadalmak mindinkább felismerik kultúrájuk egyetemes jelentőségét”. „A Nyugat univerzalizmusa veszélyt jelent a világra, mivel forrása lehet a mag-államok közti civilizációközi háborúknak, ugyanakkor magára a Nyugatra nézve is veszélyes, hiszen nem kizárt, hogy e háborúk során a Nyugat döntő vereséget szenved. A Szovjetunió összeomlása után a Nyugat úgy véli, hogy civilizációjának nem akadhat vetélytársa; eközben a gyengébb ázsiai, muzulmán és más társadalmak fokozatosan egyre nagyobb hatalomra és befolyásra tesznek szert.”<sup>12</sup>

Napjainkban az iszlám terjeszkedése, a félelmetes, Európába özönlő migránsáradat, a terrorcselekmények, különösen az ún. Iszlám Állam embertelenségei a politika képviselői és a vallási vezetők figyelmét is egyre fokozottabban felkel-tik. Fokozódik a keresztények üldözése: sorra gyilkolják például a diákokat Kenyában, csak azért, mert kereszténynek vallják magukat.

*Nekem úgy tűnik, hogy Huntingtonnak igaza lett.*<sup>13</sup> Újraolvasva az *Iszlám újjászületés* című fejezetet,<sup>14</sup> megdöbbenve látom, hogy elemzése beigazolódott. *Nem prófétai jóvendülés*, hanem a „civilizációk összecsapása”, a változó modern világ kihívásainak, benne az iszlám országok gazdasági (olajárrobbanás), demográfiai (népesedés-robbanás, fiatalok), vallási-politikai valóság („iszlám újjászületés”) elemzéséből fakadó következtetések.

## A reménység teológiájához

*Moltmann újabb tanulmánya* tekintettel van az említett magyarázatokra is (Huntington,

<sup>12</sup> *Concilium* 1998, szeptember: Isten van a dolgok végén. In: <http://bocs.hu/k81104co.htm>. Vö. Trembeczki István: *Terrorizmus és globalizáció*. In: <http://www.matud.iif.hu/06dec/02.html>

<sup>13</sup> Vö. Szabó László Zoltán cikkét a *Napi gazdaság* 2015. június 23-ai számában.

<sup>14</sup> Samuel P. Huntington, i. m., 170–192.

Fukuyama), és megismétli a *reménység teológiája* lényegét: „Az igazi »világvég« csak felénk fordult arca »Isten új világa« kezdetének. Ahogyan a megfeszített és meghalt Krisztus feltámadását isteni átalakulási és megdicsőülési folyamatként érthetjük, úgy képzelhetjük el a régi világ elmúlását és az újnak eljövését. Semmi sem semmisül meg, de minden átalakul. A világ elmúlásának fájdalmai olyanok, mint Isten új világának szülési fájdalmai, ahogyan azt Pál gondolja (Róm 8,18 sköv).”

Csak a húsvéti misztérium, a „megfeszített Isten” hite fényében tárul fel a reménység kapuja. „A keresztény jövővárás a világvégre vonatkozó apokaliptikus kérdésekre a megfeszített és feltámadott Krisztus emlékező megjelenítését adja válaszul. Ez az egyetlen válasz, amit a hit bizonyosságával adhatunk. Ezzel még nincsenek megválaszolva az Isten igazságos voltára, s a halottak jövőjére vonatkozó összes apokaliptikus kérdések. Végül is maga Krisztus is ajkain az »Istenem, miért hagytál el engem?« szenvedett ki. De a Megfeszített közösségében és a Feltámadottnak reményében képesek vagyunk együtt élni megválaszolhatatlan »végső kérdésekkel«; elszietett válaszok nélkül és válasz nélküli tompa fásultságba süllyedés nélkül is.”

Valójában *Isten új neve az abszolút jövő*, ahogyan Karl Rahner nyomán Görföl Tibor szépen kifejtette egyik tanulmányában:<sup>15</sup> „A fejlődés lá-

zában égő tizenkilencedik századot elsősorban az foglalkoztatta, hogy milyen folyamatok viszik a jövő felé az emberiséget. A huszadik században a keresztény gondolkodók főként arra figyelmeztettek, hogy a kereszténység semmiféle konkrét jövőre nem kötelezi az embert, nincsenek olyan jövőképek, amelyek joggal hivatkozhatnának a kereszténységre; keresztény építőelemekből nem szerkeszthető meg az emberi jövő semmiféle mozaikja. Ugyanakkor minden keresztény embernek kötelessége, hogy támogassa és táplálja azokat az értékeket, amelyek javára válnak az emberiségnek, tudván tudva, hogy a legvonzóbb, legbékésebb, legnyugodtabb, legkényelmesebb földi jövő sem váltja valóra töredékét sem annak, amit a kereszténység ígér.”

Görföl Tibor végül Karl Rahnerre hivatkozik: „Ki tudja – teszi fel a kérdést egy helyütt Rahner –, hogyan fog bekövetkezni az emberiség vége (az idevágó bibliai elbeszélések csupán képi jellegűek, nem pedig pontos beszámolót közölnek a végidőről, vagyis nyitva hagyják a kérdést)? Az sem elképzelhetetlen – mondja válaszként a saját kérdésére –, hogy az emberiség éppen a saját látszólagos fejlődésébe fog belefulladni; nem elképzelhetetlen, hogy az emberek idővel apró-cseprő technikai eszközeikkel bíbelődő lényekké válnak, és abban a pillanatban, ahogy lezárják a végső jövő távlatát, véget is ér a történelmük, hiszen lényegében megszűnnek emberek lenni.”

<sup>15</sup> A Szív. 2014. szeptember, In: <http://www.asziv.hu/archivum/2014/szeptember/alapgondolat/isten-uj-neve-az-abszolut-jovo>



Kendős Babba Mária (részlet)